

JACOB SCAVENIUS OM SIN POLITIK

EN REDEGØRELSE FRA MAJ—JUNI 1891

Ved *Carl Trock*

I fortsættelse af den brevveksling vedrørende Jacob Scavenius' politiske stilling, som professor, dr. P. G. Lindhardt offentliggjorde i dette bind side 97—128, meddeler pastor Carl Trock nedenfor en redegørelse fra Jacob Scavenius. Den er forfattet kort før Scavenius' tilbagetræden i juli 1891 og sendt til ministerkollegerne for at begrunde betimeligheden af hans forbliven som kultusminister. Forsvarsskriftet bringer nok en omtale af Scavenius' embedsførelse og de synspunkter, han har anlagt på den, men omtaler navnlig brydningerne inden for højre, især modsætningsforholdet til Lars Dinesen.

I fortsættelse af den samling bispebreve vedrørende Scavenius-affærene 1887 og 1890—91, som professor P. G. Lindhardt har fremlagt, bringes nedenfor — efter koncept i Scavenius arkiv¹⁾ — en skrivelse, hvori kultusminister J. F. Scavenius overfor Estrup og ministeriets øvrige medlemmer argumenterer for at han kan, ja bør fortsætte som kultusminister.

Til belysning af de årsager, der førte til Scavenius afgang (6. juli 1891) rummer hans arkiv ikke andet stof, men dette forsvarsskrift gør dog stillingen klar: På den ene side havde Scavenius ved sin tolerante kurs lagt sig ud med en yderste Højre-fløj i landstinget, på den anden side vanskeliggjordes hans forbliven som minister af, at han ikke ret kunde følge den fløj i Højre, i og udenfor regeringen, der arbejdede for forlig med Bojsens forhandlende Venstre, navnlig fordi han frygtede at et forlig vilde hindre en fortsat udbygning af forsvaret — noget som naturligvis er trængt stærkt tilbage her — og hertil kom at han ved sin personlige stilling, hans sympati for det moderne gennembruds folk var velkendt, stod i vejen for de bestræbelser, der ivrigt udfoldedes for at skabe en ideologisk baggrund for et forlig. At beholde Scavenius som kultusminister var en umulighed, når forligsbestræbelserne gik ud på at samle alle gode kræfter til værn for de åndelige, religiøse og nationale værdier overfor det europæiske Venstres og socialisternes nedbrydende kræfter²⁾. Og i denne sidste henseende var hans stilling allerede rokket af den Ingeman-Petersenske sag, bispernes henvendelse til Estrup må have gjort det end mere klart.

Iøvrigt er forsvarsskriftet egnet til at belyse stillingen indenfor Højre og en række af de politiske spørgsmål, som stod på dagsordenen.

¹⁾ I Rigsarkivet, pakke D, manuskripter m. m.

²⁾ Om arbejdet for forlig i rigsdagssamlingen 1890—91 se Niels Neergaard: Erindringer (1935), 232 ff., Neergaard om årsagerne til Scavenius' fald, 255, arbejdet på at skabe en ideologisk baggrund for forliget er dog næsten uomtalt.

I samtiden interesserede navnlig oppositionspressen sig levende for årsagerne til Scavenius' fald, gisningerne var mange, men gisninger var det; 10/7-91 måtte Politiken således efter Ølandenes Avis, som det fandt måtte være velunderrettet, bringe et dementi af, at Scavenius tilbagetræden skete efter pres fra landstingets Højre, glad var bladet derfor da det med Højre-pressen som kilde kunde give den næsten autoritative forklaring, at Scavenius faldt, dels fordi han indtog et fra de øvrige ministre forskelligt standpunkt overfor det forhandlende Venstre, idet han fandt at ofrene fra Højres side var for store, især da der ikke opnåedes forlig over hele linien og ikke sikkerhed for forsvarsforanstaltningernes yderligere udvikling, dels på grund af hans stilling overfor det såkaldte europæiske Venstre i litterær henseende (3/1-92).

Koncepten er udateret, men må være skrevet i maj-juni 1891; den er stærkt rettet, enkelte sigende rettelser og udstregninger er taget med, da indklammet.

Efter sin tilbagetræden udsendte Scavenius en såre udførlig redegørelse »Til mine Vælgere« (Nationaltidende 10/8-91), hvor han gjorde rede for: 1) sin almindelige politik (forsvarssagen, stillingen til forligsbestræbelserne), 2) sin administration (en detaljeret gennemgang af, hvad han havde udrettet på de områder, der var underlagt kultusministeriet), 3) sin kultusministerielle politik (hans liberale kurs uden særlig hensyntagen til de politiske partiers særinteresser og uden at favorisere bestemte åndelige bevægelser) – og sluttede med at ridse Højres fremtidige politik op.

Store passager fra forsvarsskriftet til Estrup går igen i hans offentlige redegørelse, men på nogle punkter supplerer denne forsvarsskriftet og da det også har nogen interesse at sammenholde det, Scavenius skrev før sin tilbagetræden, med det, han skrev efter, aftrykkes dele af redegørelsen nedenfor i noterne.

I Anledning af Sp[ørgsmaalet] om min Afgang som Kultusminister vil jeg herved lige over for Konseilspræsident[enten] som l. o. f. alle mine Hrr. Kolleger tillade mig at udvikle følgende:

1 (alm[indelig] polit[isk]). Man mener, at jeg ikke ret af Hjærtet vil være i Stand til at deltage i Kampen for Religion og Moral og imod Socialismen og de saakaldte nedbrydende Tendenser³⁾. Jeg kan hertil svare baade Ja og Nej. Den bestaaende Kirke bør forsvares og understøttes, de nødvendige Pengemidler til den Ende bevilges; Religionsundervisningen hævdes paa alle Skolens Trin; blasfemisk Haan og Spot bør ikke taales; Socialismen maa bekæmpes dels ved at gennemføre sociale Reformlove, der kan gøre de arbejdende Klassers Kaar taaleligere, dels ved hurtig og energisk Undertrykkelse af ethvert Oprørsforsøg, om saadant skulde komme; Forsøg paa ad Lovgivningsvejen at omstyrte de samfundsbærende Institutioner maa selvfølgelig tilbagevises; og endelig bør der skrives ind mod saadanne Skrifter, hvis Maal er utugtige Skildringer. Men for øvrigt, herudover, mener jeg ganske vist, at denne Kamp for Religion og Moral maa føres med aandelige Vaaben. At gaa videre, som det nu fordres fra forskellige Sider finder jeg uklogt og uretfærdigt. Justitsministerens Tale i Fjor ved Grundlovsfesten i Kbhvn. kunne alle fra Højres Side slutte sig til⁴⁾, men mindre bliver Tilslut-

³⁾ Baggrunden for en sådan kamp var givet ved den begyndende splittelse i Venstre, bl. a. fremkaldt af forholdet til Socialdemokratiet. Valget 1890 havde vist Socialdemokratiets styrke og det havde flere steder vovet at angribe Venstre, og når Frede Bojsen med megen iver begyndte at arbejde hen mod et storpolitisk forlig var det ikke mindst begrundet i et ønske om at standse Socialdemokratiets fortsatte væxt ved social lovgivning; Bergs og navnlig Hørups grupper derimod stillede sig velvilligt til Socialdemokratiet og samarbejdede ofte med det. I den situation formuleredes fra Højres side (jfr. note 4) det program, at de positive kræfter måtte finde sammen til værn for de åndelige værdier; noget som både vilde give en ideologisk baggrund for forligsbestræbelserne, i hvert fald for Højre, og som tillige måtte uddybe kløften i Venstre.

⁴⁾ J. Nellesmann (jur. professor, medlem af landstinget fra 1870, justitsminister 1875) havde ved Højres grundlovsfest i København 1890 holdt en stor tale som Højrepressen bragte landet rundt og som også udsendtes som særtryk: Kilden til den politiske strid måtte søges dybere end i striden mellem Højre og Venstre og drejede sig om mere end grundlovsforståelsen, det var universelle årsager der var kommet udefra, den materialistiske livsanskuelse og den dermed nærtstående socialistiske lære. Dette »Kødets Evangelium«, der satte det enkelte menneskes velvære øverst og bortviste begreber som fædreland og fædrelandskærlighed, havde

ningen naar den nu trædes flad af Lars Dinesen og omæltet af hans eller af endnu mere uvidende Hænder til Fraser^{4a)}), der kastes Landet rundt, og som naturligvis opfattes og maa opfattes som gaaende langt videre end nævnte Tale rettelig forstaaet⁵⁾). Der blæser i disse Tider en aandelig reaktionær Vind; man tror det muligt med Politiforanstaltninger at faa Folk omvendt til Dyd og gode Sæder, og man fordrer af Administrationen, at den ved Embedsbesættelser, ved Gunstbevisninger, ved Pengebevillinger skal [tage særligt Hensyn] uden Murren styre i samme Retning. De egentlige Fanatikere ere naturligvis ikke mange, men flere ere de, der af politiske Grunde slutte sig hertil: Kampen mod de nedbrydende Tendenser er et godt Slagord, saadan en smuk Fane at bruge i den politiske Strid, og alle Faarene løbe bagefter. Nu tror jeg ikke, at det er Reg[eringens] Opgave at slaa Følge her⁶⁾). Det ved man

fra en lille kreds bredt sig til masserne. Her var den farligste spire til tvedragt i folket; det var hele det bestående samfund der blev angrebet, ikke blot de ydre rammer, men alle ideerne om ret, moral og religion, pligt og ære, fædreland og nationalitet. Overfor det kunde der ikke være tale om forlig, men kun om kamp, og alle gode kræfter, deriblandt »flere af vore nuværende politiske Modstandere«, sagde N., måtte trods meningsforskelle i andre henseender, finde sammen i kampen mod nutidens fædrelandsfjendtlige (Dagens Nyheder 7/6-90).

^{4a)} I en udstreget indledning til forsvarsskriftet hedder det: »Det er Fanatismen, Hykleriet og Fraserne – særlig disse sidste – som forlange min Afgang.«

⁵⁾ Lars Dinesen, valgt til folketinget 1864, havde oprindelig sluttet sig til det grundtvigske nationale Venstre, som i 1870 opgik i det forenede Venstre, men da han ikke havde kunnet føle sig hjemme her, havde han tilsluttet sig Højre. Den nye politiske skillelinie i dansk politik måtte han naturligvis hilse med glæde og han blev på sine agitationsrejser rundt i landet en af de ivrigste fortalere for den (jfr. fx. Dagens Nyheder 3/4-91, Berl. Tid. 25/5-91, Lolland-Falsters Stiftstidende 23/6-91). Almindeligvis holdt Dinesen sig til de store linier, men han kunde dog gå videre og, med tydelig adresse til Scavenius, tale om det uforenelige i at være politisk højremand og litterær venstremand, for mellem Højre og disse sidste var der ingen forbindelse i Ånd og sandhed (jfr. Berl. Tid. 25/5-91). – Ved Højres delegeretmøde i dec. 1890 gik såvel Dinesen som professor Matzen, partiets to virksomste agitatorer, ind for at Højre mødtes med Bojsen i kamp mod »den materialistiske Verdens- og Livsanskuelse«, og Estrup gav den nye kurs sin officielle billigelse ved at tale om den unaturlige alliance mellem Venstre og socialdemokraterne og sluttede med at udtale håbet om, at Højre ikke kom til at stå ene i kampen mod de nedbrydende retninger (jfr. Dinesens grundlovstale i København 1891, Nationaltidende 6/6).

⁶⁾ Noget Scavenius ikke havde lagt skjul på. Således vendte han sig ved et møde i St. Heddinge mod bestræbelserne på at udskyde de dele af Højre, som man troede ikke vilde være med til at forsvare religion og moral; betød det at Højre ikke som hidtil kunde være et tolerant parti og at de skulde udskydes, som ikke så på livet som den store masse, vilde partiet miste sin magt (Dagens Nyheder 25/5-91). Sc. efter sin afgang, se note 13.

Om Scavenius' – senere? – personlige stilling til kristendom se »Filosofiske og religiøse Meninger og Paastande« (manuskript, skrevet 1895-99, med enkelte tilføjelser 1901 inden afleveringen til Universitetsbiblioteket). Her udvikler Sc. på filosofisk vis sin såre uortodokse men positive indstilling, fx.: »Ønske vi, fordrer vor Natur en Løsning paa Livets Gaader, paa Spørgsmaalene om Livets Hensigt og Maal, om godt og ondt og om Lidelser, da kunne vi kun finde den i Religionen, i den religiøse Bevidsthed om, at en personlig Gud har skabt Verden med en bestemt Hensigt, at denne Hensigt har sit højeste Udtryk i Menneskeheden, i dens Udvikling; idet Hensigten kun kan være den at danne sig et aandeligt Rige af frie moralske Personligheder« ... »Ingen kan bevise Religionens Sandhed, kun paa-pege Gaadens Løsning gennem Religionen; ingen Løsning, der kan tilfredsstille Menneskets Trang, kan paavises uden for denne«. (tilføjelse 14/10 1901, 161 A f. – Det kgl. Bibliotek, Add. 669 – 4°).

og saa sendes forskellige dybt bekymrede Mænd til Konseilspræsidenten med Bud om truende Opløsning i det tro Landsting⁷⁾, og Lars Dinesen løber Byen rundt og fortæller, at saa snart Kongen kommer hjem, skal Kultusministeren gaa af, og hvis det ikke sker, da vil han nedlægge det politiske Arbejde, en Trusel ganske svarende til hans aandelige Habitus^{7a)}.

Højre har hidtil været et aabent Parti, om jeg maa udtrykke mig saa. Vi have ikke spurgt om hinandens [Vandel og] Livsanskuelse; Kristne og Jøder, Troende og Vantro have meget godt kunnet gaa sammen som gode Højremænd til Opnaaelsen af det fælles Maal: Gennemførelsen af Højres Grundlovsforstaaelse og Gennemførelsen af Forsvarssagen. Hvad Grund er der nu til at udstøde dem af Partiet, der ikke kunne være med til denne Kamp for Dyd og Religion, saaledes ført som ovenfor antydet, at udstøde alle de som troe, at al Kamp for Religion og Moral i dybere Forstand kun kan føres med aandelige Vaaben. I hvert Fald skulde man dog huske paa, at Kampen for Højres konstitutionelle Grundsatninger ingenlunde endnu ere førte til et endeligt og sejrrikt Resultat, og at selv om man for Tiden – desværre siger jeg; men indrømmer at manglende Pengemidler gør det nødvendigt – maa opgive at føre Forsvarssagen til mere end hvad der er kaldet en foreløbig Afslutning, saa er denne ikke naaet endnu, der mangler i hvert Fald en Udvidelse af Hærens og Flaadens Rammer og de nødvendige Midler til at Flaaden kan gøres kampberedt med tilstrækkeligt kort Varsel⁸⁾. Er det klogt under saadanne Forhold at splitte Højre ved Opstillingen af nye Fordringer i religiøs Retning? Min Afgang nu vil af den offentlige Mening blive opfattet, og jeg finder med Rette, som en Sejr for den Retning indenfor Højre,

7) Om splittelse i Højre se fx. fælleskorrespondencen til de konservative klubber (Lolland-Falsters Stiftstidende 11/6-91) og Lars Dinesen i Berl. Tid. 25/5-91.

Privat omtales splittelsen ganske åbent, jfr. bispebrevene i dette bind, p. 123, 126; »To højkirkemænd« (1958), 97, 104, 106, 122.

7a) Således biskop Swane til biskop Stein 7/7-91, »To højkirkemænd«, 126.

8) I »Til mine Vælgere« spiller forsvarssagen en ganske anderledes hovedrolle: Det var aht. forsvarssagen, at Sc. 1880 var trådt ind i regeringen – interessen for de sager der var underlagt kultusministeriet var dengang ikke særlig stor – for det stod ham klart, at den politiske strid før eller senere måtte løbe ud i konflikt, så regeringen finansielt set blev stillet frit, og da befæstningen var nødvendig for statens existens, så havde regeringen pligt til, når konflikten kom, at benytte den til befæstningens gennemførelse. Her mente Sc. dengang, at hans tilstedeværelse i regeringen, når tiden kom, kunde virke til og fremme denne pligts opfyldelse. – Hvad der mere end de såkaldte nedbrydende kræfter havde bragt noget usundt ind i dansk åndsliv var 1864 og landets lidenhed; derfor måtte der arbejdes for at man kunde »komme til at føle [sig] som et selvstændigt Folk paa lige Fod med andre civiliserede Nationer« og ... »for at et Folks Aandsliv ikke skal stagnerer er det nødvendigt, at der ogsaa udadtil er dog en Mulighed for Bedrift«. – Med henblik på forligsbestræbelserne skrev Sc.: De påbegyndte arbejder mod landsiden stod snart færdige og Middelgrundfortet fuldført, og når såvel hær som flåde havde fået personelle udvidelser – opgaver som det var regeringens pligt at fuldføre – så kunde man holde inde en tid, det var forsvarsmæssigt forsvarligt og kunde være nødvendigt af politiske og finansielle hensyn; men inden »altfor lang Tid« måtte de påbegyndte arbejder mod landsiden fortsættes (jfr. også note 13).

der for Øjeblikket finder sin Regning ved at raabe med Religion paa Torvene. Da Højre begyndte Kampen eller, om man hellere vil, optog den uundgaaelige Kamp mod Venstre, da stod saa godt som den hele eller dog den alt overvejende Del af den intelligente oplyste Mening paa vor Side. Dette er aabenbart paa langt nær ikke Tilfældet mere; imidlertid er dog endnu den besindige Del af Intelligensen paa vor Side, ikke fordi man givet er særlig ivrig paa det politiske Gebet; men fordi man mener, at de aandelige Interesser og den aandelige Frihed, naar alt kommer til alt ere bedre garanterede under den nuværende Reg[ering] end under en Venstrereg[ering] den være nu moderat eller radikal. Jeg tillader mig at formene, at særlig min Nærværelse i Reg. er dem en Garanti, og endnu mere at min Afgang nu vil opskræmme dem, vil for dem staa som et sikkert Tegn paa, at en ny Kurs skal tages; et Tegn paa, at den nuværende politiske Aktion skal føre til Deling af Nationen efter en anden Linie end hidtil. Jeg husker saa tydelig for nogle Aar siden efter Valget 1884, hvor første Gang det halve København tabtes, at flere ja jeg tør sige de fleste af mine ærede Kolleger for Alvor drøftede, endog vare stemte for et Ministerskifte. Jeg forstod det ikke dengang, og forstaar det ikke endnu. At Socialisterne havde vist sig mægtigere end man troede, at om man saa vil den alm[indelige] Valgrets Brutalitet havde gjort sig gældende, det var saamænd ingen Grund til et Ministerskifte; imod saadant har man, om fornødent, Kanoner og Geværer. Men noget helt andet er, om først den overordnede Intelligens og dernæst den dannede Middelstand falder fra os her i København, saa tror jeg rigtignok at det vil være Begyndelsen til Enden⁹⁾. Et aandeligt Førerskab af Lars Dinesen, en ganske vist begavet og ihærdig Agitator, men fanatisk uden tilstrækkelig Dannelse og tillige kun en Bonde, Steffensen, en dygtig Jurist

⁹⁾ Jfr. Til mine Vælgere: Ingen kunde være blind for, at der gennem befolkningens forskellige lag gik en strømning af religiøs-pietistisk-moraliserende tendens. Dette var i og for sig meget godt, hvis politik og religion ikke blandedes sammen og den personlige frihed til at holde sig udenfor denne strømning respekteredes. Man vilde måske sige, at Højre overfor socialisterne og europæerne måtte søge hjælp der, hvor den fandtes, formentlig blandt de moderate med deres grundtvigianske farvning. Men den egentlige fare var at finde hos Højre selv, ikke hos Venstre eller i nogen af dets fraktioner, selv om de også mindre fornødt allierede sig med socialisterne; for grundlaget for Venstre var dog altid den store besiddende landbostand, som man altid kunde forhandle med, især nu hvor den havde indset, at man ikke gennem tvang kunde tiltage sig magten. Nej faren lå hos Højre selv, hvis den politiske aktion førte til en deling af nationen efter en anden linie end hidtil da var det begyndelsen til enden (osv. som ovenfor). — Her trøstede Se. sig imidlertid med at der var tegn i modsat retning, »til disse sidste Tegn regner jeg først og fremmest, at Valget af min Eftermand har truffet den Mand, det har, han maa antages efter sin Fortid ikke at ville gaa i den smaatskaarne Fanatismes Ledebaand«. (Se.s efterfølger blev jur. professor C. Goos, medlem af folketinget 1880–84, kongevalgt medlem af landstinget fra 1885.) Se.s forhåbninger til Goos var ikke ganske uberettigede, men denne var »persona grata« »baade hos Højre og hos det moderate Venstre« (Edv. Brandes til Jonas Lie 28/7-91) og en mand, man kunde vente, vilde støtte forhandlingspolitikken (F. Bojsen til Sofus Høgsbro 27/7-91).

men for Resten saa inderlig bornert¹⁰⁾, Reedtz-Thott, der aldrig har haft eller faar en original Tanke¹¹⁾, og tag kun Chr. Moltke¹²⁾ med, se det finder man sig ikke i Længden i, det vil man finde for morsomt. Nu maa man ikke misforstaa mig derhen, at jeg skulde indbilde mig, at min Afgang [nødvendigvis maatte] alene skulde have alle disse Følger, nej det er kun min Mening, at min Afgang nu vil opfattes som og ogsaa være et betydningsfuldt Skridt i antydede Retning, og om man gaar videre ad den Vej, og det vil man let blive ført til, da ville Følgerne ganske naturligen indtræde.

2 (*specielt-politisk, taktisk*). Min Afgang skulde dernæst begrundes i Øjeblikkets særlige politiske Forhold¹³⁾. Jeg skulde saaledes først ikke være i Stand til at forhandle med det moderate Venstre og vel at mærke bringe noget ud af Forhandlingerne. Jeg tror jeg aldeles roligt tør sige: man tager fejl. Det, som man ganske særligt venter sig af Forhandlingerne for Kultusministeriets Vedkommende er paa den ene Side Gennemførelsen af Lønningslovene for de lærde Institutioner paa den anden Side til Gengæld Gennemførelsen af en Lov om Folkehøjskolerne¹⁴⁾. Disse Sager vilde vi, derom nærer jeg kun ringe Tvivl, være komne til Ende med allerede i forrige Samling, om Tiden ikke havde manglet, og jeg tør med Bestemthed paastaa, at det skal lykkes mig at føre dem til en god Ende i næste Samling, om jeg vedbliver at være Minister. Jeg var allerede i forrige Samling kommen til Enighed om Grundtrækkene i Højskoleloven med Landstingets Udvalg, og jeg tror, at Folketinget vil acceptere dette Grundlag, om end naturligvis det kvantitative altid kan volde nogen Vanskelighed. Hvad Lønningslovene

¹⁰⁾ Generalauditør H. C. Steffensen, folketingsmand 1879–81, 83–84, kongevalgt landstingsmand 1888; jfr. iøvrigt note 18, Steffensens stilling til Brandes understøttelse.

¹¹⁾ Lensbaron Tage Reedtz-Thott, landstingsmand fra 1886, blev udenrigsminister i Estrups regering 1892, hans efterfølger som konseilspræsident 1894.

¹²⁾ Grev Chr. Moltke (-Lystrup), jfr. dette bind, 123 og 124, note 1.

¹³⁾ I »Til mine Vælgere« gik Sc. ikke direkte mod forligsbestræbelserne, det var tiden til det (jfr. note 8) og i den retning måtte der fortsat arbejdes; men han kritiserede skarpt Højres forhandlere for at have vist altfor tydeligt at man selv gerne vilde forhandle, så man 1890–91 nærmest kun havde fået vexler på fremtiden. Og for fremtiden udmalede Sc. den fare, som for enhver pris måtte undgås, at forsvarssagen tilsidesattes for forligets skyld. – Det samme vendte Sc. igen tilbage til slut: Han vilde efter sin tilbagetræden – som folketingsmand – støtte regeringen og enhver anden højre regering i et arbejde for at få gode resultater ved den påbegyndte forligspolitik, forudsat: 1) at forsvarssagen ikke tog skade. »Jeg tror nemlig ikke paa de moderates Omvendelse, hverken nu eller senere; hvad der ved deres Medvirkning skal opnaas for Forsvarssagen maa opnaas forinden eller samtidig med det endelige Forlig, ... er det først opnaaet kan vi skyde en hvid Pind efter deres Hjælp«; 2) at Højre vedblev at være et tolerant parti, åbent for alle der sluttede sig til dets *politiske* grundanskuelse uden hensyn til deres personlige livsanskuelse, et parti »der holder sig fri for al aandelig Reaktion, og som tør vise sig frisindet paa aandelige Omraader«.

¹⁴⁾ Om forhandlingerne om højskoleloven og sammenkædningen med en lønningslov for universitetet m. m. se Roar Skovmand: Folkehøjskolen i Danmark 1841–1892, 396 ff. – I »Til mine Vælgere« giver Sc. det råd, at man som et led i forligspolitikken tager de to ting op.

angaar, da er jo Universitetsloven en stor Bid for Folketinget at tage; men jeg vil dog paatage mig at føre den igennem; og det just fordi man ved, at jeg vel paa den ene Side ønsker gennem en Lov at komme ud af Striden om Højskolerne, men paa den anden Side, at jeg ingenlunde nærer nogen hæseblæsende Iver efter et Forlig; men aldrig vil gaa ind paa et saadant paa et Omraade der ligger under mig uden at Resultaterne for Højres Interesser af alle upartisk dømmende maa erkendes for gode. Jeg mener, at jeg er bedre skikket til at føre just disse Forhandlinger end enten en Mand, for hvem det politiske Udbytte af Forhandlingerne var det alt overvejende, eller en Mand, der stod paa et altfor stædigt konservativt Standpunkt lige over for Folketingets Krav.

Dernæst formenes jeg ikke at kunne have den rette Autoritet lige over for Højre. Efter at have henvist til hvad ovenfor under 1 er anført skal jeg først omtale hvad der fra en enkelt Side lægges mig til Last. a) En Kultusminister, der skal due til sit Embede, og ikke blot være en Slags overordnet Departementchef, maa kunne og ville følge med de aandelige Bevægelser i Folket og paa bedste Maade gennem sin Administration, gennem Bevillinger, gennem Lovgivningsakter, søge at fremme og hjælpe disse for saa vidt de due noget, uden Hensyn til, om han maaske kommer til at støde nogle politiske Agitatorer, der ikke formaa, selv om de vilde, at se udover de øjeblikkelige Partiinteresser. En Ministers Stilling bør være at føre, selv om hans Partifæller somme Tider kunne være lidt misfornøjede, det gaar nok over, men ikke at rende i Hælene paa Partiførerne, og kun være Partiets rene Partiinteresser til Tjeneste. b) Jeg har holdt min Haand over Højskolerne¹⁵⁾. Ja jeg har gjort mest muligt, for at forhindre det høje Landsting fra at spytte i den Kaal enhver kunde se, det dog kom til at søbe; Sagen var jo nemlig den, at Højskolerne ikke stod og faldt med Statsbevillingerne, det er bevist gennem de udelukkede Højskoler, der slet ikke gik ind, fordi de mistede Statsunderstøttelsen. Og saa er det dog ogsaa sin Sag at udelukke bestaaende Undervisnings- og Oplysningsanstalter, hvor store Mangler man end maa indrømme, de lider af, naar man aldeles ikke har andet at sætte i Stedet. c) Endvidere har man ment, at Venstre blev favoriseret ved Embedsbesættelser særlig ved Universitetet. Denne Anke er nu aldeles meningsløs, alle de 8 à 10 nye Professorpladser, jeg har faaet oprettet, ere besatte med de Mænd, der allerede i Forvejen havde vedk. Fag enten som Docenter eller Lektorer, jeg tænker i det Hele taget med de dygtigste, vi havde til Raadighed. Der er ganske vist ikke, som der heller ikke bør, taget noget som helst Hensyn til, om paagældende hørte til den ene eller den anden politiske Side. d) Endelig har man anket over den Maade hvorpaa de faste Understøttelser til Videnskabsmænd, Digtere og Kunstnere uddeltes. Her maa jeg gaa lidt nærmere ind paa For-

¹⁵⁾ Om Scavenius og højskolerne i provisorietiden se Roar Skovmand, anf. skr. 340 ff.

holdene. Efter mit Initiativ ere Understøttelserne til Digterne Goldschmidt, Drachmann (til ham dog kun en Forhøjelse), Gjellerup, Recke, og Chr. Richardt og til Kunstnerne Vermehren og Exner bevilgede¹⁶). Bevillingerne til de andre dii min. gent.¹⁷) ere i hvert Fald i de senere Aar fremkomne paa den Maade, at jeg til Samraad med Finansudvalget har medtaget alle indkomne Ansøgninger og efter de der førte Forhandlinger er jeg saa bleven enig med de forskellige Sider af Udvalget, Højre, Moderate og Radikale, hvem der skulde indstilles [hvilket er gaaet saa nogenlunde efter Melodien: naar hver ta'r sin, saa ta'r jeg min. (Eksempelvis Erik Bøgh, Ewald, A. Ipsen, H. Pontoppidan, Budde nægte Skolelærerne, endelig flere Komponister)]. Jeg har alene indskrænket mig til andres Kritik; naar de foreslaaede efter min Mening havde præsteret noget respektabelt har jeg kun nægtet min Medvirkning rent undtagelsesvis [saaledes husker jeg at jeg sagde nej til at give Herman Bang noget]. Højre som saadant har jeg intet at beklage mig over, alt er gaaet i fuldstændig Enighed, og uden at jeg har øvet noget som helst Tryk – Højres Venner har da endelig ogsaa faaet Broderparten. Derimod forstaar jeg jo nok, at Landstinget har kunnet føle sig noget tilsidesat. De i Folketinget vedtagne Understøttelser ere komne op i Landstinget næsten (ikke ganske men dog næsten) som en Enhed, man ikke godt kunne røre ved og meget menneskeligt har der naturligvis været Tilbøjelighed til at bevilge Vennerne Understøttelser, men stryge nogle af de til Venstremænd bevilgede, og denne Tilbøjelighed maatte jo trænges tilbage. Men dette Forhold er jo ikke Ministerens Skyld, det ligger i Finanslovens Behandlingsmaade, og jeg tror ikke nogen Minister kan raade Bod paa den, om han saa stod nok saa meget paa Landstingets Stade.

Til Slut beklager man sig over den Maade, hvorpaa jeg har stillet mig til Bevillingen til Dr. G. Brandes. Ganske særligt klager jeg her over uretfærdig Behandling. Da den bekendte Adresse fremkom erklærede jeg lige over for Adressens Ordførere, at for saavidt begge Tingene bleve enige om en Bevilling til Br. skulde jeg ikke gjøre nogen Modstand derimod. Jeg troede for det første ved denne Stilling at være i god Overensstemmelse med Højre og havde god Grund til at tro det. Adressens Underskrivere vare ikke alene gode Venstremænd, iblandt dem vare ogsaa gode Højremænd, ja endog en Præst¹⁸). I Dagbladet stod en Artikel,

¹⁶) Oversigt over fordelingen af statens understøttelser til kunstnere og videnskabsmænd bringes i Rigsdagstidende, Tillæg A, anmærkninger til Finanslovens § 21, VI, A 1–3. – Sin liberale praxis ved fordelingen af disse midler havde Se. opretholdt ved de provisoriske finanslove, jfr. »Til mine Vælgere«: »Den i Forhold til disse Sager tilfældige Omstændighed, at vi vare komne ind i anormale, provisoriske Tilstande, burde, syntes mig, ikke have Konsekvenser udover de nødvendige«.

¹⁷) Guder af lavere orden.

¹⁸) Andragendets underskrivere var ingenlunde enige med Brandes, men de fandt dog at hans fortjenester var så store, at de – på eget initiativ – henvendte sig til regering og rigsdag angående en statsunderstøttelse; ansættelse ved universitetet

der anbefalede at give Understøttelsen, Dagens Nyheder (og Nationaltidende) sluttede sig hertil om end med betydelige Restriktioner. – Kun den lille Avis raabte straks Vagt i Gevær¹⁹). Jeg talte i de samme Dage med Landstingets Formand Liebe²⁰), der mente, at Br. burde have Understøttelse. Tillige selvfølgelig udtalte jeg min egen personlige Opfattelse, som endnu er den samme, at der kan siges meget for men ogsaa meget imod at give denne Understøttelse. Stiller man sig paa det bestemt religiøse Standpunkt at den Mand, der angriber den kristelige Religion ikke alene i videnskabelige men ogsaa populære Skrifter ikke bør nyde nogen Understøttelse af Staten, da er dette Standpunkt i sig selv uangribeligt, og intet videre at sige dertil; men stiller man sig væsentligt paa et litterært Stade, da kan man ikke være blind for, at Br. har store Fortjenester af den danske Litteratur²¹). Uden de fra ham givne Impulser vare Mænd som Drachmann og Gjellerup næppe brudte igennem, disse to Mænd, der ere de fremragende Repræsentanter for Nutidens danske Digtekunst. Som naturligt er, har de senere da Vingerne voksede ud paa dem skilt sig fra ham; men det forringer ikke hans Fortjeneste. Hans Fortjeneste er at have givet Stødet, at have bragt noget nyt ind i den stagnerende Litteratur. At dette nye væsentligt bestod i at aabne Blikkene for de fremmede Litteraturer og de der herskende Bevægelser, særlig i den franske Litteratur er sandt nok, og at de aller-nyeste endnu temmelig svage og ikke tydelige Bevægelser indenfor vor

tænkte de ikke på, men dog en understøttelse så stor, at Br. blev stillet lige med en universitetslærer. Underskrivere var en række videnskabsmænd, kunstnere og forfattere, blandt dem Erik Bøgh, professor P. Hansen og pastor Chr. Richardt samt C. St. A. Bille (denne sidste på en mindre adresse, med nogen flere forbehold overfor Br.), navne som måtte gøre indtryk på Højre; iøvrigt underskrev bl. a. ogsaa J. C. Hostrup som pastor emeritus (Politiken 25/10-90). – Scavenius tog intet initiativ i rigsdagen, men ved 3. behandling af finansloven mødte Berg og Hørup m. fl. a. med forslag om en bevilling på 2000 kr. (Rigsdagstid. 1890-91, Tillæg B. 919, jfr. B. 497) og det vedtoges (5-6/3-91, Folket., 4141 ff.), Lars Dinesen var næsten ene om at gå imod (4234); i landstinget indstillede udvalgsflertallet, at man strøg understøttelsen til Brandes (Tillæg B, 2090) og det vedtoges på anbefaling af Steffensen (31/3, Landst. 2469 ff).

¹⁹) Dagbladet (Billes gamle blad) fandt det næsten var en selvfølge, at Brandes som en række andre danske forfattere fik understøttelse og syntes ikke det var noget ubeføjet ønske, at denne ansattes rigeligt, fordi hele Br. forfatterskab var af exceptionel karakter (25/10-90); Dagens Nyheder tilrådede ministeriet at acceptere forslaget, her var ikke tale om en nationalbelønning, men om en af de understøttelser staten i forvejen gavmildt strøede ud; selve omtalen af Brandes var dog kritisk og bladet fandt ogsaa, at han selv burde have søgt om understøttelsen (10/11), da forslaget var faldet, beklagede bladet vel dette, men tilføjede, at det ikke havde været så begejstret som flere højrekolleger med Dagbladet i spidsen (13/4-91). Nationaltidende derimod var imod og udtalte sig kun, fordi adressen var underskrevet af højrefolk og støttet af andre blade; det stod vel fast ved sit gamle standpunkt, at Brandes burde have været ordinær professor, men hans forfatterskab berettigede ham ikke nu til ekstraordinær understøttelse (20/11-90); Avisen var imod at give Brandes særstilling ved at tilstå ham et beløb større end dem landets mest fortjente mænd fik, og det var ogsaa stærkt i tvivl om, hvorvidt tiden var inde til at give Brandes del i statens understøttelser, men ialtfald burde de gældende regler følges og Brandes måtte således selv søge (25/10-90).

²⁰) Højesteretsadvokat C. Liebe, formand for landstinget siden 1869.

²¹) Jfr. hertil Scavenius i rigsdagen (Folket. 4213, Landst. 2500).

Litteratur have forladt den br. Retning, og søger sine Forbilleder i de nyeste mere idealistiske Retninger i den fr. Litteratur er ogsaa sikkert. [At en lille Nation søger befrugtende Indflydelse udenfra er naturligvis uundgaaeligt, og Frankrig staar nu engang hvad Kunst angaar – undtagen Musikken – højt over alle andre Nationer for Tiden.] Men alligevel Br. har haft en stor og vidtrækkende Indflydelse paa dansk Litteratur og dansk Aandsliv, og da han tillige er en dygtig Æstetiker, hvis Bøger, om man end er nok saa uenig med ham, læses med Interesse og Udbytte, saa synes det forsvarligt at yde ham en aarlig Statsunderstøttelse. Dette være nu altsammen som det være vil, eet er sikkert, jeg havde ingen Grund til at antage, at det skulde lægges mig til Last, ikke at jeg vilde foreslaa en Understøttelse til Br., thi havde jeg gjort det, forstod jeg vel Vreden, men blot det at jeg stillede mig indifferent til Sagen. Som sagt den senere rejste Agitation havde jeg ikke forudset og kunde jeg, efter hvad der forelaa, ikke forudse.

Endnu en Bemærkning, som det synes mig er praktisk afgørende: Alle ville vel være enige om, at jeg særlig i de sidste 5 à 6 Aar har gennemført usædvanligt ja uventet meget paa mit Ministeriums Omraade. Den nye polyt. Lærestalt og det nye bot[aniske] Labor[atorium] er byggede og tagne i Brug, kemisk Laborat. og mineral. Musæum staa snart fuldt færdigt nybyggede, det store nye Kunstmusæum er bevilget og allerede halvfuldendt, Forberedelserne til Nationalmusæets Om og Nybygning ved Indkøb af betydelige Ejendomme ere foretagne, den nye Rigsarkivlov er gennemført og Provindsarkiverne ere under Opførelse, endelig ere nye faste Professorembeder oprettede ved Universitetet. Tror man alt det vilde være opnaaet under en ultrakonservativ Minister, der troligt havde trasket i Hælene paa de ivrige i Landstinget, først Matzen²²⁾ og nu Steffensen, nej sikkerlig ikke. Kun ved at tage et rimeligt og fornuftigt Hensyn til Venstres Ønsker paa forskellige aandelige Gebeter, kun fordi Venstre saa, at jeg dog i det mindste forstod deres Ønsker, og ikke stillede mig absolut fjendtligt og afvisende overfor dem, kun derigennem er det lykkedes mig at gøre denne Provisorieperiode til en frugtbarere Tid end maaske nogen anden siden 48 – i hvert Fald siden 64 – paa det mig underlagte Omraade, en Periode der i modsat Fald vilde have været øde og gold.

– Efter dette lidet Forsvar for min Optræden paa det aandelige Omraade gaar jeg tilbage til Spørgsmaalet om min Stilling lige over for Højre særlig lige over for Landstinget. Jeg kan kun sige, at efter min Overbevisning den langt større Del af Højre ingenlunde vilde være glad ved min Tilbagetræden. Der gives nogle ivrige Sjæle ganske vist, som helst vilde af med mig, fordi jeg generer deres personlige Politik og Interesse; men de ere ikke mange, og giver man ikke efter for dem,

²²⁾ Jur. professor H. Matzen, medlem af landstinget siden 1879. – Jfr. noterne 5 og 28.

skal det nok vise sig, at deres Indflydelse ikke er saa stor, som de gerne vilde bilde Folk ind. Denne Overbevisning er jeg kommen til ved en meget nøje Overvejelse lige over for hvert enkelt Navn – jeg tror ikke, jeg skal tage meget Fejl; naturligvis kan der ikke være Tale om her at gaa nærmere ind paa disse Overvejelser. Jeg vil slutte dette Stykke af min Skrivelse med de to Udtalelser, at, om det tillades mig, skal jeg vel vide at føre de hvilende Lovforslag igennem paa en saadan Maade, at Højre kan være tjent dermed, og dernæst, at man dog maaske burde betænke sig paa, at lade en Minister gaa af af Hensyn til et Par politiske Agitatorer og deres Skraal.

Skulde, hvad jeg dog ikke tror, Forhandlingspolitikken lide et større Nederlag til næste Valg, det politiske Forlig foreløbig blive til intet, ja da tillader jeg mig i al Beskedenhed (for mig maa man gerne kalde det uden al Beskedenhed) at udtale, at jeg tror, man da kun daarligt kunne undvære mig, og at man vilde komme til at fortryde, om man nu havde stødt mig ud af det politiske Liv.

3 (*administrativt*). Fordrer de mig underlagte Interesser eller disses Repræsentanter fornuftigvis min Afgang? Der er nu først de kirkelige Forhold. Ved Indstiftelsen af det kirk[elige] Raad har jeg søgt at bringe de rent kirkelige Sager, saa vidt den bestaaende Lovgivning tillod det, under rent kirkelige Autoriteters Afgørelse eller dog i alt Fald stille dem saaledes, at de ikke kunne afgøres af Ministeriet uden at det kirkelige Raad er hørt²³). Jeg har derved gjort, hvad jeg kunde, for at stille Kirken nogenlunde uafhængigt af Administrationen og jeg tror at have Krav paa Taknemlighed herfor fra kirkelig Side. Naar Kirkeraadet ved at handle klogt, at give efter og holde igen i Tide, da vil dette Raad tillige være en fast Borg for den konservative Side i Kirken²⁴). Men heller ikke den anden Side i Kirken, [den liberale] Betesdamændene om jeg maa kalde dem saa, tror jeg om de nu høre til den grundtvigianske eller den indremissionske Side, ingenlunde ønsker min Afgang²⁵). De ved nemlig, hvad de har, men ingenlunde hvad de faar; de ved at de i mig have

²³) I »Til mine Vælgere« nævnes tillige hensynet til grundlovsloftet, at kirken skulde have en forfatning, og her gik Se. ind på tanken om en udvidelse af Kirkerådet så det kunde blive en fyldigere repræsentation for kirken: Nemtest og mest praktisk turde sagen måske tages således, at rådet ved kgl. udnævnelse udvidedes med et antal præster og kirkeligt sindede lægmænd »af de forskellige kirkelige Retninger«. – Om Kirkerådet jfr. dette bind, brev nr. 12, 110 ff.

²⁴) Til mine Vælgere: »Ved Raadet at bære sig klogt og besindigt ad, konservativt men dog ikke afvisende over for mulige Bevægelser i Kirken, saa kan man være sikker paa, at dets Raad ogsaa saa godt som altid vil blive fulgt« af kirkeministeriet. »Blandt mere der er fremgaaet af det kirkelige Raads Forhandlinger« fremhævedes »Præsternes nye Pensioneringsmaade og det nye Salmebogstillæg«.

²⁵) 1886 samledes repræsentanter for grundtvigianernes højrefløj, 3. retning og Indre Mission til forhandlingsmøde i Bethesda i erkendelse af, at tidens vantro krævede at man fandt sammen, dette møde blev indledning til en række årlige forhandlingsmøder, kaldet Bethesda-møderne; efterhånden fandt man ikke disse møder tilstrækkeligt og »Menighedskonventet« dannedes 1891 som et redskab til at fremme reformer, men såre moderat var man og måtte man være, når alle tre retninger skulde enes om noget.

en Minister, der lade dem den videst mulige Frihed, og hvem det aldrig kunne falde ind at skride ind enten imod det ene eller det andet af de kirkelige Partier, naar ikke Statshensyn maatte gøre det absolut nødvendigt. Vel muligt, at en Del Præster ikke just ynde mig af mere personlige Grunde; men det være nu som det vil; min Stilling lige over for hele Præsteskabet og over for de forskellige Retninger er dog rigtigere angivet ovenfor²⁶).

Almueskolelærerne har jeg skaffet et ret antageligt Lønningstilskud af Staten, og desuden altid støttet dem lige over for Kommunernes Kuskeri; at jeg er velset blandt dem er der ingen Tvivl om²⁷). – De lærde Skolers Lærere har jeg gjort for, hvad jeg kunde; det vil jo ikke sige meget; men jeg tror sikkert ikke, de vente sig mere af en anden Minister. – Hvad den lærde Verden angaar, Lærerne ved Universitetet og den polyt. Læreanstalt, Musæernes Embedsmænd, da tør jeg nok sige, at de, maaske paa nær en enkelt særlig ivrig Politiker²⁸), have været særdeles tilfredse ved min Styrelse og meget nødig ville se min Afgang.

4 (personligt). At jeg meget nødigt gaar af som Offer bragt Folk, jeg aandeligt talt ser ned paa, vil man let forstaa. Hertil kommer en særlig Betragtning, som jeg tror det rigtigt at fremhæve. Gaar jeg nu af, og træder jeg tilbage til min Plads i Folketinget, bliver min Stilling vanskelig; thi jeg underordner mig ikke [Folk, jeg betragter som mine Fjender (Dinesen m. fl.)] Højres Bestyrelse med Folk som Dinesen m. fl. i Spidsen²⁹). Jeg bær ikke rancune til Folk, der have villet gøre mig Skade, men ikke have formaaet det; de opvække ganske naturligt en behagelig Følelse hos mig, og jeg vil langt snarere gøre dem det gode jeg formaar, end noget som helst ondt, om jeg var i Stand dertil. Folk derimod, hvem det er lykkedes at gøre mig Skade, ja dem gør jeg Gengæld imod, hvis Lejligheder i Tidens Løb maatte vise sig dertil.

²⁶) Til mine Vælgere: »Ved Besættelsen af Præsteembeder i min Tid har jeg søgt at gaa retfærdigt til Værks uden at tage politiske Hensyn eller Hensyn snarere til den ene af de kirkelige Retninger end til de andre« ... »Nogen egentlig Vanskelighed af større Betydning er ikke mødt mig i min Administration af de kirkelige Sager undtagen een Gang ved Daabsstriden i Kbhvn. Striden om hvorvidt Præsterne burde og kunne døbe Børn, der bragtes fra Hjem, hvor Forældrene vare borgerlig viede og ikke vilde modtage kirkelig Vielse. Det lykkedes mig imidlertid at finde Formlen, der stillede de oprørte Vand«. – Som resultater Sc. havde nået på det kirkelige område, nævnte han, at der var opnået statstilskud til bygning af flere kirker, selv havde han særligt interesseret sig for at få restaureret gamle kirker, hvad var sket i stort omfang, og endelig havde han nedsat en kommission til overvejelse af de kirkelige forhold i København. »For fuldt at overkomme sin Gerning og være i Stand til at virke ind paa den store Arbejderbefolkning er den københavnske Præstestand meget for faatallig.«

²⁷) Efter Seavenius afgang skrev Danmarks Lærerforenings Medlemsblad da også, at lærerne vilde mindes Sc. med taknemlighed for »den varme Interesse, han altid har vist Skolevæsenet, ikke mindst Folkeskolen, og den Velvilje for Lærerstanden, han paa saa mange Maader og ved saa mange Lejligheder har lagt for Dagens« (20/7-91, 165).

²⁸) Professor Matzen, jfr. noterne 5 og 22. – Om Matzens forhold til Sc., »To højkirke-mænd«, 128, Roar Skovmand, anf. skr. 403 f.

²⁹) Parallellen i »Til mine Vælgere«, se note 13.